

Vilhelm Birkedal og Otto Møllers "Gjenløsningen"

- Tre utrykte breve fra Otto Møller til Vilhelm Birkedal i forbindelse med udgivelsen af Otto Møllers "Gjenløsningen"

Af Jens Kjær Johannesen

Udgivelsen af de første hæfter af Otto Møllers "Gjenløsningen" i foråret 1884, gav stor røre i den gammelgrundtvigianske andedam. Det var der flere grunde til. Dels vovede forfatteren at sætte spørgsmålstegn ved den forståelse af forsoningslæren, som havde været toneangivende i århundreder. Dels, og dette var nok hovedårsagen til debattens bidske tone, føltes angrebet ekstra stærkt hos gammelgrundtvigianerne, og heriblandt Vilhelm Birkedal, fordi det kom indefra, fra én i inderkredsen af de toneangivende gammelgrundtvigianere.

I det følgende er det søgt at bringe et uddrag fra polemikken mellem Vilhelm Birkedal og Otto Møller i forbindelse med udgivelsen af Otto Møllers "Gjenløsningen". Blandt andet fremlægges tre breve fra Otto Møller til Vilhelm Birkedal, som ikke tidligere er udgivet i deres helhed.

Fra 1870erne sker der store forandringer med det danske samfund. På det politiske plan trækkes fronterne op imellem den lille herskende klasse og den øvrige del af befolkningen, manifesteret med dannelsen af Det forenede Venstre. Den nye strømning, realismen, gør sit indtog i Danmark med Brandes' forelæsninger og tager kampen op med de gamle romantiske idealer. Og endelig sker der i 1870erne og 1880erne en splittelse blandt grundtvigianerne, og den nygrundtvigianske bevægelse opstår.

Disse tre bevægelser er meget vanskelige at skille ad, og er i virkeligheden en del af en stor bevægelse i hele samfundet.

I denne udvikling spillede den 75årige Vilhelm Birkedal¹ en ikke uvæsentlig rolle. Især i forhold til splittelsen blandt grundtvigianerne. Han havde efterhånden pga. sine mange kampe (f.eks. sognebåndets løsning og dannelsen af valgmenighedsloven²) opnået en plads som en af de ypperste ordførere blandt grundtvigianerne. Med sit konservative udgangspunkt, sine nationalromantiske idealer og sin alder (det er nok ikke helt forkert at opfatte det der sker i 1870erne som et slags ungdomsoprør) fik han hurtigt rollen som en af de mest toneangivende forsvarere for tidligere tiders idealer.

Birkedal blev en betydende ordfører for gammelgrundtvigianerne og således en vigtig brik beskrivelsen af splittelsen imellem grundtvigianerne og dannelsen af den nygrundtvigianske bevægelse. Det vil imidlertid føre alt for vidt nøjere at redegøre for Birkedals betydning i denne sammenhæng. For en dybere orientering skal henvises Lavrids Nyegård : "Vilhelm Birkedal En Levnedstegning III", København, 1911, og ikke mindst Anders Pontoppidan Thyssen : "Den nygrundtvigske Bevægelse", Århus, 1958.

Bruddet imellem grundtvigianerne skyldtes flere ting : udviklingen mht. traditioner, teologi, kultur og politik. Nygrundtvigianerne så en udfordring i at formulere kristendommen med den nye tids begreber. De så ikke de samme problemer i den folkelige grundtvigianismes stigende dominans som gammelgrundtvigianerne og var i det hele taget ikke så forskrækkede over udviklingen.

Omvendt kiggede gammelgrundtvigianerne tilbage på en for dem svunden guldalder. Den rivende udvikling fik mange til nærmest at gå den modsatte vej, tilbage mod tidligere tiders idealer.³

Otto Møller⁴ hørte sammen med Birkedal utvivlsomt med blandt gammelgrundtvigianerne. I begyndelsen af 1884 udgav han imidlertid de første hæfter af den bog, som skulle blive hans teologiske hovedværk, "Gjenløsningen", Kbh., 1884, og som gjorde op med vante forestillinger inden for forsoningslæren. Dermed var de lagt op til strid, og Birkedal var blandt de første, der reagerede.

Otto Møllers opgør med den objektive forsoningslære tog sit udspring i en noget dyster baggrund. Møller mistede i løbet af 70erne og begyndelsen af 80erne mange nære slægtninge heraf flere af sine egne børn, hvilket fik ham til at nære tvivl til den normale forståelse af forsoningen, hvor Kristus menes at gå i døden for vore synders skyld, som et soningsoffer for vore synder til den vrede Gud. At Gud skulle kræve døden som betaling for synden blev en uaccepta-

bel tanke for Møller. Døden var alt for forfærdelig til at være Guds værk. Og skulle forestillingen endelig være rigtig, hvorfor stemte det så ikke overens med den menneskelige erfaring? Hvorfor fandtes døden stadigvæk, når nu Kristus havde betalt vore synders skyld?

Svaret kom til Møller som et drømmesyn: "Kristus døende foran alle dem, der tror paa ham, for at de ved ham kan føres uskadt gennem Døden. Jeg saa ligesom et uendeligt langt Tog med ham i Spidsen, der gaar midt igennem Dødens mørke Tunnel ind i Livets Land."⁵ Det var Møllers tanke, at Kristus ikke kom til verden for at dø for vore synders skyld, men for at dygtiggøre os til det "ved selv at gå foran og drage os efter sig i levende Efterfølgelse".⁶ Døden var altså ikke Guds værk, men Djævlens; og Gud var ikke nogen blodtørstig Molok-lignende skikkelse, som først blev tilfreds ved ofringen af sin egen søn.⁷

Af gammel vane sendte Otto Møller et eksemplar af de første hæfter af sin bog til sin kollega Birkedal. Af det medfølgende brev, dateret 7. april 1884, fremgår, at hæfterne allerede på dette tidspunkt var blevet kritiseret af præsten A. Leth⁸ i pressen. Møller ærgrede sig over ikke at kunne sende Birkedal den hele bog med det samme, men hvis Birkedal orkede at læse bogen til ende, ville han få en noget anden mening om den, end den Leth havde fået.⁹

Kæreste Pastor Birkedal¹⁰

Hoslagt sender jeg efter en, nu snart gammel Vane de første Hefter af en Bog, som De jo vel nok allerede har hørt baade det ene og andet om. Jeg vilde helst have kunnet sende Dem den hele Bog paa én Gang, men det har nu Forlæggeren vanskeliggjort med at udgive den i Hefter. Jeg har den Tro, at hvis De kan holde ud at læse den til Ende, vil De faa en ikke saa lidt anden Mening om den, end den Leth har faaet ved kun at læse Begyndelsen.

Hvis jeg ikke selv var overbevist om, at den kunde tjene til Glæde og Opbyggelse paa Troens Grund, havde jeg ikke udgivet den. Dens Hovedtanker har jeg levet i i mange Aar allerede, om det end først er i de senere Aar, at disse Tanker har formet sig for mig til et Hele. At jeg i alle Stykker skulde have greben det rette, mener jeg paa ingen Maade; men jeg er overbevist om, at der i den er Sandheder fremhævede, som der er Velsignelse ved at se.

Gud velsigne Deres Alderdom med sin Naade, som han visselig har velsignet Deres Manddomsgjerning.

Deres taknemlig hengivne

Gylling d. 7 Apr. 1884.

Otto Møller

Birkedal må have svaret hurtigt, for allerede den 25. april skrev Møller igen til Birkedal. Møller citerer Birkedal for at være blevet "hjørteelig bedrøvet" over Møllers hæfter, og det fremgår, at Birkedal agtede at udgive et modskrift.

Møller beder Birkedal om at vente med sine indvendinger indtil hele bogen er udkommet, idet Birkedal først da vil kunne danne sig et fyldestgørende overblik over hans tankegang, mener Møller.

Møller afviser i øvrigt at ville have holdt udgivelsen tilbage til efter Birkedals død, det er "kun Digt", men indrømmer at han har frygtet at såre Birkedal og de andre "gamle", og at han derfor har holdt lidt igen med udgivelsen. Den kommer imidlertid netop nu for at imødegå "ubetænksomme og løse Udtalelser" fra f.eks. den kontroversielle nygrundtvigianer og frimenighedspræst Brücker¹¹. Hermed hentyder Møller til de mange rygter, der efterhånden gik om hans alternative forsoningslære. Det var altså bl.a. for at mane disse rygter til jorden, at Møller så sig nødsaget til nu at udgive bogen.

Lavrids Nyegård har i øvrigt i "Gjenløsningen" set et forsøg fra Møllers side på at danne et slags bolværk imod de nygrundtvigske fritænkere, et slags hertil og ikke længere.

Men Birkedal skal ikke tage det alt for tungt, for der jo blot tale om en "teologisk" sag og man skal ikke tillægge det teologiske større betydning end det tilkommer, skriver Møller.

Det er ret karakteristisk for Møller at forvare sig med, at der her blot var tale om et teologisk spørgsmål og ikke et trosspørgsmål. Han ønsker tydeligvis at glatte konflikten ud.¹²

Kjære Pastor Birkedal¹³

Tak for Deres kjærlige Brev; jeg kjender Dem deri, som jeg altid har kjendt Dem, og haaber, at jeg heller aldrig skal komme til at kjende Dem anderledes. Det gjør mig naturligvis ondt, hvad De skriver, at De er "hjærtelig bedrøvet" over, hvad jeg skriver; men jeg faar jo finde mig deri til videre, idet jeg ikke opgiver Haabet om, at De vil komme til at se anderledes.

I den Række af Aar, jeg har levet i og skrevet ud af den Betragtning, som jeg nu fremlægger for Offentligheden, har jeg ofte tænkt med nogen Ængstelse : mon gamle Birkedal vil kunne forstaa den, og hvad mon han vil sige dertil. En Ven, som jeg en Gang talte med om hele denne Sag, og som ivrigt opfordrede mig til at udgive mine Tanker for alle, erindrer jeg, at jeg sagde til, at der var dette som holdt igjen paa mig, at jeg var bange for at urolige de gamle gode Mænd, frem for alt *Dem*, thi jeg vilde saare nødtigt miste Deres Kjærlighed. Jeg har ladet mig sige, at denne Udtalelse er ad Omveje kommen til Dem i egen Skikkelse, som om jeg havde ment eller sagt, at jeg ikke vilde offentliggjøre noget derom, mens De levede. Hvis saa er, er det kun Digt; jeg har allerede længe baade her og der skrevet ud af denne Anskuelse. Men Sandhed er det, at jeg nødig, saare nødig vil rokke ved, hvad der er andre kjært, og gjør det kun, fordi jeg anser det for rigtigt, for at forekomme ubetænksomme og løse Udtalelser af andre, til eks. Brücker. Hvad der alt er udkommet, er jo kun den *historiske Indledning* til selve mit Skrift, og af denne Indledning, der lidt forandret lige saa godt kunde staa i en Dogme-hoistorie, kan ingen danne sig nogen tilnærmelsesvis rigtig Forestilling om, hvilken min Betragtning i det hele er. Hvis jeg har læst rigtigt i Deres Brev, skriver De, at jeg " har talt saarende Ord " til Dem om "Deres Tro"; det forstaar jeg ikke, kjære Birkedal; i hvert Fald har jeg gjort mig Flid for ikke at gjøre det. Men det er jo nu en Gang min Lod, at min Skrift findes haard og saarende, om jeg end gjør mig nok saa megen Flid for at undgaa det. Hvor jeg ikke har et kjært Menneske overfor mig, der taler jeg ligefrem uden at se til højre eller venstre, og tænker væsentligt kun paa at faa min Mening klart sagt.

Af Deres Brev ser jeg jo, at De er " i Arbejde " med at skrive mod mig. Derimod har jeg aldeles intet at sige, er forud vis paa, at De vil gjøre det, som De plejer, ærligt og kjærligt. Jeg vil med Glæde læse, hvad De vil sige, haaber ogsaa at skulle have Gavn deraf. Men hvad

jeg indtrængende vil bede Dem om, kjære Pastor Birkedal, er : vent dermed, til De har læst, hvad jeg mener og *vil sige*. Jeg beder Dem om dette, ikke fordi jeg vil hytte mit Skind saa længe som muligt; De vil nok tro mig naar jeg siger, at jeg i Livets Medfør er blevet Haardhudet for offentlig kritik. Men jeg beder Dem om det, fordi De staar for mig saaledes, at De gjør *Uret* ikke blot mod mig men mod Dem selv, hvis De skriver, før De har læst min Bog til ende. De dømmer da om det, De i Virkeligheden ikke kjender, og ved at skrive derimod gjør De det vanskeligt om ikke umuligt for Dem at læse det følgende med den uhildethed, som alt dog bør læses med, før det dømmes.

Jeg ved det godt, hvor vanskeligt det er at læse en andens Anskuelse uhildet og frisindet. Jeg ved fremdeles hvor vanskeligt det er at holde Tro og Theologi i tilbørlig Afstand fra hinanden; men man bør undgaa at gjøre det vanskeligere for sig selv, end det alt er. Jeg er fuld vis paa, at den Sag jeg her har rørt ved, er en rent *theologisk* Sag, og man maa ikke tillægge det theologiske mere Betydning, end der tilkommer det. Grundtvig sagde en Gang om den nyere orthodoxe Theologi, at der var "ikke et Haar paa hans Hoved enig med den". Saa galt er det paa ingen maade med mig, hvor vel der er meget i den, jeg heller ikke kan forlige mig med.

Jeg haaber, kjære Birkedal, at vi staa Haand i Haand ikke blot i den vestlige men ogsaa i den østlige Ende af Kirken, om vi ved ikke bruge netop de samme Udtryk hverken det ene eller det andet Sted. I hvert Fald vil jeg bede Dem være vis paa, at min Kjærlighed til Dem og min Taknemlighed mod Dem er den samme nu som altid, og den vil jeg bevare ud over dette Liv, til jeg haaber at se Dem her hos vor Herre.

Deres hengivne

Gylling d. 25 April 1884.

Otto Møller

Birkedal lod sig imidlertid ikke tale til besindelse og skrev straks uden at have læst de følgende hæfter et modskrift : "Den kristne Forsonings-Tro hævdet overfor Pastor Otto Møller", 57 s, Kolding, udgivet i maj 1884.¹⁴

Birkedal kan af flere grunde ikke acceptere Møllers forsoningslære, og Birkedals ærinde med sin bog er derfor straks at forsvare sin egen og sin menigheds tro imod Møllers tanker.

For det første betød den ortodokse forståelse af forsoningen meget for Birkedals tro. Forsoningslæren er for Birkedal et egentligt tros-spørgsmål og ikke en lære. Det kommer således allerede frem i bogens titel, hvor han kalder det forsonings-”tro” og ikke ”lære”. Der er ikke blot tale om teologisk problem, som Møller havde påstået, men om et led i selve menighedens tro. Møller rører simpelthen ved selve ”Hjærtebladet i Kristendommens Evighedsblomst”¹⁵.

For det andet var det forkert af Møller at tegne billedet af en blod-tørstig gud, der kræver menneskets død for at kunne blive god igen, mente Birkedal. Gud er både vred og kærlig på samme tid, skriver Birkedal. ”Og naar han selv giver sin Søn hen i Døden, fordi det nu en Gang er saa, at Synd skal sones med Blod, naar han selv i Søn-nen sender den, som betaler Syndens Sold for os alle, fordi han *ale-ne* kan det som Guds og Menneskenes Søn – hvem kan saa i dette Offer, som *han* modtager, ikke se Kærligheden der maatte være vred, men selv lod sin Vrede udsone ved det dyreste, han skænkede til Bod for Synden.”¹⁶

Hvor Otto Møller taler om at blive genløst ved at følge Kristus igennem døden (en død som er en følge af synden, sammenhængen imellem død og synd er djævlens værk) til livets land, taler Birkedal om retfærdiggørelsen, som af mennesket kræver, at det går ind under Kristi fyldestgørelse, dvs. dør, som løsepenge for den trældomstilstand, det ved synden er sat i. Døden er nok en følge af synden (Paulus siger, at døden er syndens sold) men ikke Djævlens værk, derimod er det Gud, der har sat syndens og dødens lov.

Endelig henviser Birkedal til nadverordet som et slags skriftligt bevis for sin egen udlægning af forsoningslæren. ” Dette er den nye Pagts Bæger i mit Blod, der udgydes for Eder til Syndernes forladelse ”¹⁷

Ligesom Møller afviser Birkedal Anselm, men forsvarer alligevel kirketroen, altså menighedens tro : ”...”det simple Evangelium” om Herren, der gik i Døden i vort Sted og betalte Gælden for os til Faderen, ...”¹⁸, med andre ord fastholder Birkedal grundtanken i den objektive forsoningslære.

Birkedal omtaler ligefrem sin forsoningstro som ”Hjerteslaget i Kristendommen”¹⁹ og fortsætter ” Og hvorfor plantes der Kors paa Gravene, ja, hvorfor er det ikke blot på Kirkegaarden, at de rejses,

men paa Kirketaarne og inde i Kirken, hvor Livs-Ordet forkyndes ? Er det ikke Vidnesbyrd om, at Korset er Kristendommens dyre Tegn og Mærke, fordi det prædiker for os : Vi har en *forsonet* Gud og fader. ”²⁰

Når Birkedal reagere så hurtigt og så heftigt imod en ellers nær kampfælle fortæller det selvfølgelig dels noget om Birkedals natur (Han var en særdeles aktiv polemiker og skrev utallige lignende stridsskrifter inden for såvel politik som teologiske emner), men når tonen trods alt er så konsekvent, så er det også tegn på, at Birkedal virkelig har følt sig stødt. Det er simpelthen kommet som et gevaldigt chok, at en af vennerne kunne gøre sig til talsmand for en så , når det kommer til stykket, afgørende anderledes forståelse af betydningen af Kristi død, som Møllers afvisning af forsoningslæren er.

Og hvor Møller, iflg. Nyegård, selv havde tænkt sig sit skrift som et slags bolværk imod fritænkerne, var Birkedal tvært imod bange for, at Møllers skrift ville skabe større forvirring end fodfæste.²¹

Den 31. maj sender Møller endnu et brev til Birkedal. Møller har nu fået læst Birkedals bog. Han vil ikke besvare Birkedals bog med et modskrift, men håber at svarene på Birkedals spørgsmål kommer til at stå tydeligt frem, når Møllers bog inden længe er udkommet i sin helhed. (I fortalen til den samlede udgivelse nævner Møller Leths og Birkedals kritik).

Endelig vedholder Møller sin påstand om, at denne strid blot er en strid på ord, en teologisk strid, for hvad Møller og Birkedal hver med deres ord vil sige, er dog det samme, mener Møller.²²

Kjære Pastor Birkedal! ²³

Jeg har nu læst Deres lille Bog og læst den i den bedste Mening. De kan stole trygt paa, at der er slet ingen Vrede hos mig derefter eller deraf. Jeg er jo ganske vist i mangt og meget uenig med Dem; det er ikke mange af Deres Udtryk, jeg kan underskrive; men der er det bag ved Udtrykkene, som jeg synes, jeg er fuldt enig med Dem i; og jeg bilder mig ind i det Stykke at være meget frisindet, at jeg kan dele med andre uden just at tale med Deres Tunge. Jeg er enig med Dem i, at det kun er ved Jesus Christus, en har en naadig Gud og Fader; ret det er naaet ogsaa og ikke mindst med hver Lidelse og Død. Men jeg vilde derfor lige sige, at han med sin Pine har forsonet

Gud. Men finde andre Trøst i at sige det, saa forarges jeg paa ingen Maade derover; det er der saa mange, der har sagt, som var gode Mænd, skjøndt jeg jo ikke kan se, at det er sagt i Skriften.

Jeg har jo undret mig over, ogsaa ærgret mig over, alle de vrang Meninger, De har mistænkt mig for, og som min Bog vil lære Dem, jeg *ikke* har. Jeg haaber, at den i det hele vil lære Dem, at det er ikke nær saa galt, som De har frygtet for. Disse vrang Lærdomme, som De har mistænkt mig for, at jeg vil negte Guds Vrede, anerkjender Djævelens Ret overfor Gud, antager en blind Skjæbne, ringeagter Apostelen Paulus og flere andre Ting, vil De nu forhaabenlig se, har ingen Grund. Maaske vil disse Anklager mange Steder blive ved at sidde fast; men jeg er for mit Vedkommende temmelig Haardhudet, har maattet høre ondt for saa meget og kan gjerne finde mig i det med. Jeg vil derfor slet ikke imødegaa Deres lille Skrift; dels mener jeg, at det Stykke for Stykke vil finde sin Besvarelse i den for længe siden skreven og nu snart færdig trykte Bog (Ark 27 er trykt); dels duer jeg ikke til at forhandle offentligt med Venner. Jeg saa nu, hvordan jeg kom afsted med Leth; jeg vil meget hellere tie. Jeg har en Tilbøjelighed til at skjæmte i Kamp, som jeg enten maa give Spillerum eller helt tie stille. Og jeg vil meget hellere tie end saare og bedrøve. I en Fortale eller Efterskrift til Bogen vil jeg vel gjøre Rede for den Modtagelse, den hidtil har faaet; men jeg skal søge, saavidt jeg kan, at holde mig i mit Skind, saa De ikke skal faa Grund til at blive vred paa mig, saa lidt som jeg er det eller vel i det hele kan blive det paa Dem.

Men jeg bliver ved at nære det Haab, at hvis De vil læse min Bog, som den nu snart maa foreligge, De da vil erkjende, at vi dog nok er enige i det hele og store, om vi end ikke synge med det samme Næb derom. Vi kan vel ikke bruge de samme Udtryk, naar vi gaa udenfor Herrens egne Ord i hans Indstiftelser; men det, vi med de forskjellige Ord vil have udtrykt, er dog visselig *det samme*. Derom er jeg for mit vedkommende overbevist, og derfor tager jeg Forskellighederne med Ro.

Lev saa vel, kjære Birkedal. Gudfader velsigne *Dem* for Jesu Christi Skyld i den Helligaand, og hans Lys vejlede os alle til den Sandhed, der er Naade og Fred.

Deres hengivne

Senere, den 12. oktober 1884, kom Birkedal med et indlæg i Dansk Kirketidende. Heri runder han debatten af for sit vedkommende med en konstatering af, at Otto Møller og han er bund uenige på spørgsmålet om forsoningslæren.

Anledningen for Birkedals indlæg er, at han nu har fået læst det hele værk til ende. Han havde imidlertid ikke fundet at indtrykket fra hele bogen, som Møller ellers havde hævdet, havde givet ham en anden mening om Møllers udlægning. Den var og blev uspiselig for Birkedal. Med dette indlæg synes debatten imellem Møller og Birkedal at være slut. Polemikken fortsatte imidlertid imellem Møller og andre, men Birkedal havde fået markeret sin uenighed.

Møller og Birkedal uenighed synes for øvrigt ikke at have strakt sig synderligt ud over spørgsmålet om forsoningslæren. I hvert fald er tonen både venlig og kærlig i et senere brev fra Møller til Birkedal dateret den 25. September 1889.²⁴ Deres indbyrdes beskrivelse af hinanden, Møller i sin "Slægt og Oplevelser" og Birkedal i sin "Personlige Oplevelser" er da også fra begges sider præget af en dyb respekt, men samtidigt en karakteristisk mangel på forståelse af hinandens personligheder. Den alvorlige og lidt sky Møller kontra den meget udadvendt, slagfærdige og til tider brovtende Birkedal.²⁵

Hen over sommeren 1884 sender Møller to breve til sin nære ven præsten Skat Rørdam²⁶, hvori han nævner udgivelsen og også kommer ind på Birkedals kritik. Møllers omtale af Birkedal bærer præg af en vis irritation imod Birkedal. "Han meddelte mig fremdeles, at han var færdig med en Bog imod mig, hvor han vilde vide sin Grunduoverensstemmelse med mig og sige mig Sandheden alvorligt omend ikke med haarde Ord, som jeg brugte dem mod ham og hans, og at jeg snart skulde faa det at se. Alt dette gaar jo paa den gamle Melodi, men er mig i høj Grad kedsommeligt."²⁷

I det første brev dateret 15/5 er Møller jo orienteret om Birkedals planer om et modskrift, men da han ikke har fået svar på sit brev (han må hentyde til sit brev til Birkedal dateret 25/4) og heller ikke har hørt om nogen udgivelse på vej, antager Møller, at Birkedal faktisk vil vente med sin kritik til hele værket foreligger.

I det næste brev fra Møller til Skat Rørdam dateret 5/8 anklager Møller brevmotageren for at have behandlet Møllers tanker om forsoningslæren på samme præmisser som Leth og Birkedal, nemlig uden at have læst bogen færdig, men roser til gengæld Skat Rørdam for ikke at have sendt kritikken ud offentligt, som de andre to.²⁸

Birkedal stod på linie med samtidens opfattelse af forsoningslæren,

som kan føres tilbage til Anselms forsoningslære, også betegnet som den objektive forsoningslære. Imidlertid henviste Birkedal ligeledes på linie med sin samtid ikke til Anselm, ja Birkedal afviser ligefrem Anselms teorier, men derimod til den lutherske ortodoksi, som i grunden havde samme grundtanke som Anselm.²⁹

Birkedal er for så vidt enig med Møller i at afvise det vulgære billede af en blodtørstig gud, men forsvarer alligevel i stort set samme sætning, "Det lille Evangelium", som han kalder det, menighedens tro, hvor der en om ikke blodtørstig så i hvert fald en vred gud, der skal sones.

Birkedal mener, at de kendte formuleringer og fortolkninger af forsoningslæren skal bevares, for der er tale om et egentligt trosspørgsmål og ikke bare et teoretisk/teologisk, og bevarelsen af de kendte fortolkning har simpelthen afgørende betydning for menighedens tro. Bevidstheden om den sonede gud giver en form for tryghed, som Birkedal ikke vil miste.

Hovedårsagen til Birkedals skarpe reaktion imod Møller må findes i Birkedals frygt for de vildfarelser Møller vil kunne skabe med sine teorier i en så usikker tid, hvor alle gamle traditioner og vante forståelser blev taget til debat.

Et andet aspekt, der nødvendigvis også må drages med ind, er forsoningens særlige betydning i Birkedal og mange andre af de tidligste grundtvigianeres prædikener. Birkedals prædikener var nemlig præget af den tidligste grundtvigianismes vækkelsesprædikener, der i høj grad kredsede om begreberne synd og nåde ("Synd og Naade" er også navnet på Birkedals prædikensamling fra 1848/1849) og ikke mindst kravet om forsoning.

Det er klart, at en sådan baggrund, hvor forsoningstanken i den grad har præget både prædiken, men ifølge Birkedal også selve menighedens tro, har gjort det ekstra svært for Birkedal at acceptere Møllers tanker.³⁰

Man kan sige, at Møller enestående for sin position blandt gammelgrundtvigianerne stod i pagt med sin samtid og denne tids religiøse spørgsmål, hvor især døden spiller en stor rolle (Døden er jo f. eks. et udpræget tema i realismen og symbolismen i billedkunsten). Han står så at sige med det ene ben i det tyvende århundrede, og Gjenløsningen kan meget vel opfattes som et forsøg på et positivt svar på den nye tids udfordringer.

Birkedal derimod holder fast i sine gamle dyder og værdier. Birkedal er og bliver et barn af romantikken. Og således kan Birkedals

kraftige reaktion på Gjenløsningen, og for så vidt også hans senere afsked med sin valgmenighed, ses som en tilsvarende negativ reaktion på den nye tids udfordringer.

Opgøret med Otto Møller i 1884 om forsoningslæren blev skarpere, end den ellers ville være blevet, på grund af den øvrige bevægelse blandt de grundtvigske venner.

Og Birkedals forsvar tyder på en angst for endnu et angreb på den rene lære, og så endda fra en kant han ellers stod last og brast med imod den nygrundtvigianske bevægelse og imod Det forende Venstre. Intet syntes at stå fast længere.³¹

Noter

1. Vilhelm Birkedal, (1809-1892), Dansk Biografisk Leksikon, 3. udgave, København, 1980, bind 2, s 154-157.

2. Dette har jeg behandlet nærmere i "Vilhelm Birkedals rolle i forbindelse med sognebåndets løsning, dannelsen af valgmenighedsloven og afskeden med sin menighed", specialeafhandling i kirkehistorie, vejleder professor dr.theol. Martin Schwarz Lausten, Københavns Universitet, 2000.

3. Thyssen, 1958, s 23-50. Martin Schwarz Lausten, Danmarks kirkehistorie, 1987, s 248-251.

Mht. det grundtvigianske brud henvises i øvrigt til Thyssen, 1958.

4. Otto Møller, (1831-1915), Dansk Biografisk Leksikon, bind 10, s 257-259.

5. Møller, Slægt og Oplevelser, udgivet af Jørgen I. Jensen og Chr. de Fine Licht, København, 1983, s 76.

6. Thyssen, 1958, s 434.

7. Thyssen, 1958, s 434-435. Visionen rummer ifølge Jørgen I. Jensen grundtanken i hele Otto Møllers forsoningslære. Jørgen I. Jensen, Teologi og erfaring. En side af Otto Møllers tænkning, Kirkehistoriske Samlinger 1970, København, 1970, s 64. Jørgen I. Jensens kommentar i Møller, Slægt og Oplevelser, udgivet af Jørgen I. Jensen og Chr. de Fine Licht, København, 1983, s 233.

Ovenstående skal langt fra opfattes som en fyldestgørende fremstilling af Møllers tanker, men er blot ment som et oprids, tilstrækkeligt stort til at kunne skelne hovedforskellene imellem Møller og Birkedals forsoningslære. I øvrigt henvises til J.P. Bang, Gyllingpræsten Otto Møller, København, 1931. Jørgen I. Jensen, 1970, s 53-84 og Møller , Slægt og Oplevelser, udgivet af Jørgen I. Jensen og Chr. de Fine Licht, København, 1983. Regin Prenter, Skabelse og Genløsning, København, 1955, 2. Udgave, s 434-440. Steffen Kjeldgaard-Pedersen, Otto Møllers lære om genløsningen med særligt henblik på spørgsmålet om den menneskelige viljes trældom og frihed, Kirkehistoriske Samlinger 1973, København, 1970, s 234-266.

8. Andreas Leth, (1822-1905), præst. Dansk Biografisk Leksikon, bind 8, s 703.

9. Leth angreb i første omgang Møller i Højskolebladet, 24/3-2/4 1884. Senere bevægede debatten imellem Leth og Møller sig over i Dansk Kirketidende 20/4, 4/5 1884. Thyssen 1958, s 436.

10. Brevet findes i Rigsarkivet i Birkedals arkiv. Det er omtalt og enkelte passager gengivet (dog med moderne retskrivning og enkelte fejl) i Nyegård, 1911, bind B, s 135-136. Tillige omtalt i Thyssen, 1958, s 435. Transskriberet med stor hjælp fra dr. phil. Erik Nørr.

11. Valdemar Brücker (1852-1929), præst og forfatter. Dansk Biografisk Leksikon, bind 2, s 623-625.

12. Otto Møller, Gjenløsningen, København, 1884, s X ff. Nyegård, 1911, bind B, s 136. Thyssen, 1958, s 435.

13. Brevet findes i Rigsarkivet i Birkedals arkiv. Det er omtalt og enkelte passager gengivet (dog med moderne retskrivning) i Nyegård, 1911, bind B, s 135-136. Tillige omtalt i Thyssen, 1958, s 435.

Transskriberet med stor hjælp fra dr. phil. Erik Nørr.

14. Birkedals undskyldning for ikke at vente var, dels at han var gammel og ikke turde vente, dels mente han, at det, han ønskede at kommentere, syntes at være behandlet færdig i den del, han havde læst. Birkedal, "Den kristne Forsonings-Tro hævdet overfor Pastor Otto Møller ", Kolding, 1884, s 3. Nyegård, 1911, bind B, s 136.

15. Birkedal, 1884, s 3.

16. Birkedal, 1884, s 51.

17. Birkedal, 1884, s 56.

18. Birkedal, 1884, s 52.

19. Birkedal, 1884, s 55.

20. Birkedal, 1884, s 55.

21. Birkedal blev også opfordret af Leth til at reagere "Lad os så få bogen *snarest!*", (i brev fra Leth til Birkedal dateret 26/4 1885, (Leth bruger ligesom Nyegård moderne retskrivning)). Birkedal , 1884, s 3, 52, 56. Nyegård, 1911, bind B, s 136-137. Thyssen, 1958, s 436-437. Jørgen I. Jensen, 1970, s 63.

22. Thyssen, 1958, s 437.

23. Brevet findes i Rigsarkivet i Birkedals arkiv. Det er omtalt og enkelte passager gengivet (dog med moderne retskrivning) i Nyegård, 1911, bind B, s 138. Transskriberet med stor hjælp fra dr. phil. Erik Nørr.
 24. Brevet findes i Rigsarkivet i Birkedals arkiv. Det er omtalt og enkelte passager gengivet (dog med moderne retskrivning) i Nyegård, 1911, bind B, s 138-139. Dansk Kirketidende, 1884, nr. 42, s 681-689. Thyssen, 1958, s 437.
 25. Møller, 1983, s 112-113. Birkedal, Personlige Oplevelser, 1891, bind 2, s 218-224.
 26. Th. Skat Rørdam, (1832-1909), grundtvigsk præst, senere biskop. Dansk Biografisk Leksikon, bind 12, s 542-544.
 27. Uddrag af brev fra Møller til Skat Rørdam dateret 15/5 1884, trykt i : Erik Nørr, Genløsningsteologen og bibeloversætteren. Breve mellem Otto Møller og Thomas Skat Rørdam 1854-1909, Odense 1999, bind III, s 15-16.
 28. Erik Nørr, Genløsningsteologen og bibeloversætteren. Breve mellem Otto Møller og Thomas Skat Rørdam 1854-1909, Odense 1999, bind III, s 15-16, 23. Om Møllers forhold til Birkedal i øvrigt skal henvises til Møllers , Slægt og Oplevelser, udgivet af Jørgen I. Jensen og Chr. de Fine Licht, København, 1983, og Birkedal, 1891. Endelig skal der også henvises til Erik Nørr, 1999.
 29. Jørgen I. Jensen, 1970, s 63. Møller må i øvrigt have skiftet mening med hensyn til dødens betydning siden 1864, hvor han på linie med andre grundtvigianere så døden som et Guds tugtelsesmiddel. P.G. Lindhardt, Den danske Kirkes Historie, bind VII, København, 1958, s 124.
 30. Endelig kan endnu en grund til forsoningens vigtighed for Birkedal muligvis være en reminiscens fra hans tidligere forbillede biskop Mynster, som jo også satte forsoningen højt. Thyssen, 1958, s 21-22. Holger Begtrup, Dansks Menighedsliv i grundtvigske Kredse (I-V), København, 1931-1934, bind 3, s 71. Om Birkedals prædikener i øvrigt skal der ud over de primære kilder i form af både enkeltudgivelser af prædikener og prædikensamlinger, henvises til Nyegård, 1895 og 1911; Holger Begtrup, 1931-1934 og PG Lindhardt, Vækkelser og kirkelige retninger i Danmark, København, 1951.
 31. Som primære kilder er alene anvendt de i Birkedals arkiv (Rigsarkivet) liggende breve fra Otto Møller, samt artikler i forskellige tidsskrifter. Det er muligt, at der f.eks. i Otto Møllers arkiv (Rigsarkivet og Det Kgl. Bib.) evt. ligger breve fra Birkedal, der ville kunne belyse sagen nærmere.
- Der er i alt ni breve fra Otto Møller til Birkedal i Birkedals arkiv i Rigsarkivet. De breve, der ikke er nævnt i denne sammenhæng, er af ældre dato og omhandler derfor ikke striden om forsoningslæren.